

"Vanhuspalvelulaki"

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista

Muistio lain toimeenpanon ja tulkinnan tueksi

SISÄLLYS

YLEISET SÄÄNNÖKSET (1 LUKU).....	5
Lain tarkoitus (1 §)	5
Ikääntynyttä väestöä koskevat tavoitteet	5
Iäkkäitä henkilöitä koskevat tavoitteet	5
Soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön (2 §).....	6
Soveltamisala	6
Suhde muuhun lainsäädäntöön	6
Määritelmät (3 §).....	7
KUNNAN YLEISET VELVOLLISUUDET (2 luku).....	7
Yhteistyö (4 §).....	7
Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi (5 §).....	8
Suunnitelma osa kunnan strategista johtamista	8
Suunnitelman sisältö	8
Palvelujen riittävyyden ja laadun arviointi (6 §).....	9
Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus (7 §).....	10
Palvelujen kieli (8 §).....	10
Kunnan voimavarat (9 §).....	10
Asiantuntemus (10 §).....	11
Vanhusneuvosto (11 §)	12
Vanhusneuvoston tehtävät.....	12
Vanhusneuvoston asettaminen	12
Vanhusneuvoston asema kunnassa	13
Vanhusneuvoston toimintaedellytykset.....	13
Hyvinvointia edistävät palvelut (12 §)	14
Neuvontapalvelut.....	14
Muut hyvinvointia edistävät palvelut.....	14
Palvelujen sisältö ja toteuttamistavat	14
IÄKKÄÄN HENKILÖN PALVELUNTARPEET JA NIIHIN VASTAAMINEN	
(3 luku).....	15
Palveluntarpeisiin vastaamista ohjaavat yleiset periaatteet (13 §)	15
Pitkäaikaisen hoidon ja huolenpidon toteuttamista ohjaavat periaatteet (14 §)	16
Kotiin annettavien palvelujen ensisijaisuus.....	16
Turvallinen, merkityksellinen ja arvokas elämä iäkkäälle henkilölle.....	17
Puolisoiden yhdessä asuminen	17
Hoitojärjestelyn pysyvyys	17
Palveluntarpeiden selvittäminen (15 §).....	18
Tarpeet selvitetään kokonaisvaltaisesti ja yhteistyössä	18
Missä tilanteissa selvittämisvelvollisuus syntyy?	19
Selvittämisen ajoitus	19
Palveluntarpeet määräytyvät iäkkään henkilön toimintakyvyn mukaan.....	20
Palvelusuunnitelma (16 §).....	20
Vastuutyöntekijä (17 §).....	21
Missä tapauksissa vastuutyöntekijä nimetään?	21
Vastuutyöntekijän tehtävät.....	21
Vastuutyöntekijän kelpoisuus.....	21

Päätös sosiaalipalvelujen myöntämisestä ja oikeus palveluihin (18 §)	22
Hakemus sosiaalipalvelujen saamiseksi	22
Päätös kiireellisistä sosiaalipalveluista	22
Päätös muista kuin kiireellisistä sosiaalipalveluista	22
PALVELUJEN LAADUN VARMISTAMINEN (4 luku)	23
Palvelujen laatu (19 §)	23
Henkilöstö (20 §)	23
Johtaminen (21 §)	24
Toimitilat (22 §)	24
Omavalvonta (23 §)	24
Viranomaisvalvonta (24 §)	25
ERINÄISET SÄÄNNÖKSET (5 luku)	26
Ilmoittaminen iäkkään henkilön palveluntarpeesta (25 §)	26
Odotusaikojen julkaiseminen (26 §)	27
Suunnittelu ja rahoitus (27 §)	27
Voimaantulo (28 §)	27

Asiakirjalähteet

- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012
- Hallituksen esitys Eduskunnalle 160/2012
- Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö StVM 27/2012 vp
- Eduskunnan vastaus EV 162/2012 vp

YLEISET SÄÄNNÖKSET (1 LUKU)

LAIN TARKOITUS (1 §)

Ikääntynyttä väestöä koskevat tavoitteet

Lain tarkoitus on tukea koko ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista. Tätä tarkoitusta toteuttavat erityisesti säännökset kunnan yleisistä velvollisuuksista (2 luku).

Ikääntyminen heikentää ihmisen edellytyksiä suoriutua monista tehtävistä, mutta toimintakyvyn alenemista voidaan ehkäistä ja hidastaa monin tavoin. Silloinkin, kun iäkäs henkilö ei enää suoriudu omin avuin päivittäisistä toimista, hänen tarvitsemansa palvelut tulee toteuttaa niin, että hänen itsenäistä suoriutumistaan ja jäljellä olevaa toimintakykyään tuetaan. Hyvinvointia edistävästä palveluista säädetään lain 12 §:ssä. Siihen kuuluvaa ohjausta pitää sisältyä tarpeen mukaan kaikkiin iäkkäiden palveluihin (13 §). Toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemista painotetaan lain useissa muissakin säännöksissä.

Lain tarkoitus on myös parantaa ikääntyneen väestön mahdollisuutta osallistua elinoloihinsa vaikuttavien päätösten valmisteluun ja tarvitsemiensa palvelujen kehittämiseen kunnassa. Vanhusneuvosto (11 §) on merkittävä kanava, jonka avulla ikääntyneen väestön ääni saadaan kuuluviin kunnan eri sektorien toiminnassa.

Iäkkäitä henkilöitä koskevat tavoitteet

Lain tarkoituksena on parantaa iäkkäiden henkilöiden mahdollisuutta saada laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja yksilöllisten tarpeittensa mukaisesti ja riittävän ajoissa. Kunnan yleisillä velvollisuuksilla (2 luku) on tärkeä sijansa myös tämän tavoitteen toteutumisen kannalta.

Iäkkään henkilön palvelutarpeisiin vastaamista ohjaavat yleiset periaatteet (13 §) ja pitkäaikaishoidon toteuttamista ohjaavat periaatteet (14 §) ovat lähtökohtana tavoitteen toteuttamiselle. Sitä tukevat myös monipuolinen tarpeiden arviointi (15 §), palvelukokonaisuuden suunnittelu (16 §) ja näihin perustuva päätöksenteko sosiaalipalvelujen myöntämisestä sekä päätöksen mukaisten palvelujen toteuttaminen määräajassa (18 §). Vastuutyöntekijä (17 §) voi osaltaan avustaa iäkästä henkilöä saamaan tarvitsemansa palvelut. Palvelujen laadun varmistamisesta iäkkäille henkilöille palveluja tarjoavissa toimintayksiköissä säädetään lain 4 luvussa.

Lain tarkoituksena on myös parantaa iäkkään henkilön mahdollisuutta saada ohjausta ja tukea muidenkin palvelujen kuin kunnan järjestämisvastuulla olevien sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttöön. Kysymykseen tulevat muun muassa kunnan muiden hallinnonalojen sekä järjestöjen ja yritysten tuottamat palvelut. Niitä koskevaa ohjausta ja neuvontaa annetaan esimerkiksi hyvinvointia edistävien palvelujen yhteydessä (12 §). Ohjauksen ja neuvonnan antaminen kuuluu myös vastuutyöntekijän tehtäviin.

Lain tarkoituksena on vahvistaa iäkkään henkilön mahdollisuutta vaikuttaa hänelle järjestettävien sosiaalipalvelujen sisältöön ja toteuttamistapaan. Lisäksi tarkoituksena on vahvistaa hänen mahdollisuuksiaan tehdä palvelujensa sisältöä ja toteuttamistapaa koskevia valintoja. Iäkkään henkilön osallisuus häntä itseään koskevissa asioissa nousee esiin erityisesti palveluntarpeiden selvittämisen (15 §) ja palvelujen suunnittelun (16 §) yhteydessä.

SOVELTAMISALA JA SUHDE MUUHUN LAINSÄÄDÄNTÖÖN (2 §)

Soveltamisala

Lain tavoitteisiin tähdätään kolmenlaisin keinoin:

- 1) säännöksillä kunnan yleisistä velvollisuuksista huolehtia ikääntyneen väestönsä hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemisesta sekä iäkkäiden tarvitsemien sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamisesta (2 luku)
- 2) säännöksillä iäkkään henkilön palvelutarpeiden arvioimisesta ja niihin vastaamisesta (3 luku)
- 3) säännöksillä palvelujen laadun varmistamisesta sellaisissa toimintayksiköissä, joissa järjestetään sosiaali- ja terveystalveluja iäkkäille (4 luku).

Lain 3 luvun säännökset velvoittavat pääosin kuntia, mutta myös yksityisten palveluntuottajien on noudatettava 13 ja 14 §:ssä tarkoitettuja periaatteita siltä osin, kuin ne eivät liity pelkästään kunnan järjestämisvastuun toteuttamiseen. Lain 4 luvun säännökset koskevat yhtäläisesti sekä kunnan että yksityisen palveluntuottajan ylläpitämiä toimintayksiköjä.

Laissa käytetty kunta -sana tarkoittaa tarkoittaa peruskunnan lisäksi kunta- ja palvelurakennemuutuksesta annetussa laissa (169/2007) tarkoitettua yhteistoiminta-aluetta. Yhteistoiminta-alueen sosiaali- ja terveystalveluista vastaa kuntayhtymä tai sosiaali- ja terveystalvelut on sopimuksin annettu yhteistoiminta-alueen yhden kunnan, niin sanotun vastuukunnan hoidettaviksi.

Suhde muuhun lainsäädäntöön

Vanhustalvelulaki täydentää muuta lainsäädäntöä, joka koskee julkisia ja yksityisiä sosiaali- ja terveystalveluja. Käytännössä lain merkittävimmät vaikutukset painottuvat sosiaalihuoltoon. Tämä johtuu siitä, että monet asiat, joista vanhustalvelulaissa säädetään, on terveydenhuollon osalta säädetty terveydenhuoltolaissa (1326/2010).

Vanhustalvelulaki ei tuo muutoksia nykyisen talvelujärjestelmän sisältöön. Sosiaalihuoltolain (710/1982, SHL) 17 §:n mukaan määräytyy, mitä sosiaali- talveluja kunnan pitää järjestää iäkkäille asukkailleen. Iäkkäille henkilöille on useimmiten järjestetty kotitalveluja tukitalveluineen, asumistalveluja, laitoshoidoa sekä enenevässä määrin myös perhehoitoa. Omaishoidon tuki kuuluu olennaisena osana iäkkäiden henkilöiden sosiaali- talveluihin. Lisäksi osa iäkkäistä henkilöistä voi tarvita esimerkiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä talveluista ja tukitoimista annetussa laissa

(380/1987) tai kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (519/1977) tarkoitettuja palveluja.

Sosiaalihuoltolain mukaan määräytyy myös se, millä kunnalla on yksittäistapauksessa velvollisuus huolehtia iäkkään henkilön palveluntarpeiden selvittämisestä ja niihin vastaamisesta. Kunnan on huolehdittava sosiaalipalvelujen järjestämisestä asukkailleen (SHL 13 §). Kiireellisissä tapauksissa ja olosuhteisen muutoin niin vaatiessa kunnan järjestämisvelvollisuus ulottuu muihinkin kuin kunnan asukkaisiin (SHL 15 §). Kunnan asukkaaksi haluavalla henkilöllä on oikeus hakea sosiaalipalveluja ja hoitopaikkaa kyseisestä kunnasta silloin, kun hän ei ikänsä, vammaisuutensa tai muun sellaisen syyn vuoksi kykene asumaan siellä itsenäisesti (SHL 16 a §).

Vastaavasti terveydenhuollon palvelujen sisältö ja järjestämisvelvollisuus määräytyvät terveydenhuoltolain mukaan myös silloin, kun terveydenhuoltoa annetaan iäkkäille henkilöille.

MÄÄRITELMÄT (3 §)

Lain 3 §:ssä määritellään lain soveltamisen kannalta keskeiset käsitteet:

- ***Ikääntynyt väestö*** tarkoittaa eläkeikäistä väestöä eli 63 vuotta täyttäneitä.
- ***Iäkäs henkilö*** tarkoittaa sellaista ikääntyneeseen väestöön kuuluvaa henkilöä, jonka toimintakyky on heikentynyt ikääntymiseen liittyvien syiden johdosta. Käsitteen sisältöä kuvataan tarkemmin 3 luvun alussa.
- ***Toimintayksikkö*** on toiminnallinen kokonaisuus, jossa tuotetaan sosiaali- tai terveyspalveluja pääasiassa iäkkäille henkilöille. Käsitteen sisältöä kuvataan tarkemmin 4 luvun yhteydessä.

KUNNAN YLEISET VELVOLLISUUDET (2 LUKU)

YHTEISTYÖ (4 §)

Ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen edellyttää laajaa yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Vanhuspalvelulaki velvoittaa kunnan eri toimialat tekemään yhteistyötä tässä tarkoituksessa. Lisäksi kunnan on tehtävä yhteistyötä muiden kunnassa toimivien julkisten tahojen sekä yritysten ja yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa. Ikääntynyttä väestöä edustavat järjestöt mainitaan erikseen tahoina, joiden kanssa kunnan on tehtävä yhteistyötä.

SUUNNITELMA IKÄÄNTYNEEN VÄESTÖN TUKEMISEKSI (5 §)

Kunnan on laadittava suunnitelma toimenpiteistään ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi sekä iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja omaishoidon järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Suunnittelussa on painotettava kotona asumista ja kuntouttavia toimenpiteitä. Suunnitelman hyväksyy kunnanvaltuusto ja se on tarkistettava valtuustokausittain. Suunnitelman laatiminen on nostettu Ikäihmisten palvelujen laatusuosituksesta (2008) lain tasolle.

Suunnitelma osa kunnan strategista johtamista

Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi on osa kuntastrategiaa ja kunnan muuta strategista johtamista. Kunnassa ikääntyneen väestön hyvinvointia ja terveyttä, asumista ja ympäristöä sekä palveluja koskevat tavoitteet saattavat olla useissa eri suunnitelmissa, jolloin ne on sovitettava yhteen. Kunnan ikääntymispoliittinen ohjelma tai palveluohjelma voi vastata vanhuspalvelulaissa tarkoitettua suunnitelmaa, mikäli se täyttää vanhuspalvelulaissa suunnitelmalle asetetut tavoitteet.

Suunnitelma on otettava huomioon valmisteltaessa kuntalain 65 §:ssä tarkoitettua talousarviota ja -suunnitelmaa. Talousarviossa ja -suunnitelmassa hyväksytään kunnan taloudelliset ja toiminnalliset tavoitteet ja osoitetaan määrärahat tehtävien hoitamiseen. Talousarvio ja -suunnitelma on laadittava siten, että edellytykset kunnan tehtävien hoitamiseen turvataan.

Suunnitelma on otettava huomioon myös valmisteltaessa terveydenhuoltolain 12 §:ssä tarkoitettua hyvinvointikertomusta ja sen raportointia. Terveydenhuoltolain mukaan kuntalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista sekä toteutuneista toimenpiteistä kunnan on raportoitava valtuustolle vuosittain, minkä lisäksi valtuustolle on valmisteltava kerran valtuustokaudessa laajempi hyvinvointikertomus. Raportissa ja kertomuksessa otetaan kantaa muun muassa siihen, ovatko kunnassa toteutuneet toimenpiteet olleet suunnitelman mukaisia.

Erityisesti kunnissa, joissa sosiaali- ja terveyspalvelut on siirretty yhteistoiminta-alueen vastuulle, yhteistyö edellyttää aktiivista keskustelua ja yhteensovittamista. Esimerkiksi maankäyttöä ja rakentamista koskevat ratkaisut tehdään kunnissa, kun taas palvelujen järjestämistä ja hankintaa koskevat ratkaisut tehdään yhteistoiminta-alueen viranomaisten toimesta. Kunnilla ja yhteistoiminta-alueilla on oltava yhteinen näkemys kehittämisestä.

Suunnitelman sisältö

Vanhuspalvelulain mukaan suunnitelmassa

- 1) *arvioidaan* ikääntyneen väestön hyvinvoinnin tila

- 2) *määritellään tavoitteet* ikääntyneen väestön hyvinvoinnin tukemiseksi ja palvelujen kehittämiseksi
- 3) *määritellään toimenpiteet*, joilla kunta vastaa tavoitteiden toteutumisesta ja arvioidaan voimavarat, jotka tarvitaan tavoitteiden toteuttamiseksi
- 3) *määritellään eri toimialojen* vastuut toimenpiteiden toteuttamisessa ja
- 4) *määritellään, miten kunta toteuttaa yhteistyötä* kunnan eri toimialojen, julkisten tahojen, yritysten sekä järjestöjen ja muiden yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa (ks. 4 §).

Suunnitelma perustuu kattavaan väestön hyvinvoinnin ja terveyden, asumisen ja ympäristön sekä palvelujen analyysiin ja toimintaympäristön muutosten ennakointiin. Nykytilan analyysi ja muutosten ennakointi tukevat päättäjiä strategisten linjausten tekemisessä ja tavoitteiden asettamisessa. Vaikutusten ennakkoarviointi auttaa päättäjiä parhaiden vaihtoehtojen valitsemisessa ja lisää päätösten perustelujen läpinäkyvyyttä.

Toimenpiteiden määrittämisen yhteydessä arvioidaan niihin tarvittavat voimavarat. Toimenpiteet ja käytettävissä olevat voimavarat on sovittava yhteen. Ikääntyneen väestön hyvinvoinnin suunnittelu ulottuu yli hallintorajojen, minkä vuoksi on tarpeen määrittää eri toimialojen vastuut toimenpiteiden toteuttamisessa. Yhteistyö ja voimavarojen kokoaminen yritysten, järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa on välttämätöntä. Vanhusneuvosto on otettava mukaan suunnitelman valmisteluun (ks. 11 §).

Suunnitelman viemiseksi käytäntöön voidaan laatia erillinen toimeenpano-ohjelma, jossa tavoitteet konkretisoidaan seurattaviksi osatavoitteiksi, täsmennetään vastuut ja aikataulut sekä sovitaan arvioinnin toteuttamisesta osana kunnan hyvinvointikertomusta.

Vanhuspalvelulain 5 §:ää sovelletaan 1.1.2014 alkaen.

PALVELUJEN RIITTÄVYYDEN JA LAADUN ARVIOINTI (6 §)

Palvelujen riittävyyden ja laadun arvioinnin pohjaksi kunnan on kerättävä säännöllisesti palautetta palvelujen käyttäjiltä, heidän omaisiltaan ja läheisiltään sekä kunnan henkilöstöltä. Kunnan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on vuosittain arvioitava iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien sosiaalipalvelujen laatua ja riittävyyttä alueellaan. Sosiaaliasiamiehen vuosittain kunnanhallitukselle esittämät havainnot otetaan myös huomioon arvioinnissa. Lisäksi kunnan on koottava tiedot palveluihin käytetyistä taloudellisista voimavaroista sekä henkilöstön määrästä ja koulutuksesta.

Palvelujen riittävyyden ja laadun arviointi on perusteltua kytkeä osaksi hyvinvointikertomuksen valmistelua ja siihen liittyvää raportointia (ks. terveydenhuoltolain 12 §). Vanhusneuvosto on otettava mukaan palvelujen riittävyyden ja laadun arviointiin.

Vanhuspalvelulain 6 §:ää sovelletaan 1.1.2014 alkaen.

PALVELUJEN SAATAVUUS JA SAAVUTETTAVUUS (7 §)

Kunnan on järjestettävä ikääntyneen väestön sosiaalipalvelut sisällöltään, laadultaan ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnan ikääntyneen väestön hyvinvointi, sosiaalinen turvallisuus ja toimintakyky edellyttävät. Palvelut on järjestettävä niin, että ne ovat kunnan ikääntyneen väestön saatavissa yhdenvertaisesti. Kunnan on järjestettävä sosiaalipalvelut lähellä asiakkaita, jollei palvelujen keskittäminen ole perusteltua niiden laadun ja turvallisuuden kannalta.

Vanhuspalvelulain 7 § vastaa pääosin terveydenhuoltolain 10 §:ää terveydenhuollon palvelujen saavutettavuudesta ja yhdenvertaisesta saatavuudesta.

PALVELUJEN KIELI (8 §)

Kielelliset oikeudet ovat erityisen tärkeitä iäkkäille, sillä monesti ihmisen kyky käyttää muuta kuin äidinkieltään heikkenee korkean iän ja muistisairauden myötä.

Kielellisistä oikeuksista säädetään sosiaalihuoltolain 40 §:ssä ja terveydenhuoltolain 6 §:ssä. Näitä säännöksiä sovelletaan luonnollisesti myös silloin, kun palveluja järjestetään iäkkäille henkilöille. Vanhuspalvelulain 8 § sisältää vastaavat säännökset. Näin varmistetaan kielellisten oikeuksien toteutuminen myös hyvinvointia tukevia palveluja järjestettäessä samoin kuin iäkkään henkilön palveluntarpeen selvittämisessä ja palvelujen suunnittelussa, vastuutyöntekijää määrättäessä sekä palvelujen myöntämisestä päätettäessä.

Säännös koskee yksi- ja kaksikielisen kunnan tai kuntayhtymän velvollisuutta järjestää palvelut suomen ja ruotsin kielellä. Lisäksi siinä säädetään kunnan ja kuntayhtymän velvollisuudesta huolehtia, että Pohjoismaiden kansalaiset voivat tarvittaessa käyttää omaa kieltään (suomi, islanti, norja, ruotsi tai tanska). Pykälässä viitataan myös saamen kielilakiin (1086/2003), jossa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omassa asiassaan omaa kieltään muun muassa kunnan viranomaisessa.

Kielellisistä oikeuksista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käytettäessä säädetään lisäksi asiakaslain 4 §:ssä ja potilaslain 4 §:ssä. Niiden mukaan asiakkaan ja potilaan äidinkieli ja kulttuuritausta on otettava huomioon sosiaali- ja terveydenhuoltoa toteutettaessa.

KUNNAN VOIMAVARAT (9 §)

Sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain 3 §:n mukaan kunnan on osoitettava *voimavaroja* valtionosuuden perusteena olevaan sosiaali- ja terveyden huoltoon.

Vanhuspalvelulain 9 §:n mukaan kunnan on osoitettava 5 §:ssä tarkoitetun suunnitelman toteuttamiseksi *riittävät voimavarat* ikääntyneen väestön toimintakyvyn ja itse-

näisen suoriutumisen tukemiseen sekä iäkkäille henkilöille järjestettäviin sosiaalipalveluihin, jotka ovat kunnan peruspalvelujen valtionosuuden perusteena. Terveystieteidenhuoltolain 4 §:ssä on vastaava säännös riittävien voimavarojen osoittamisesta terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen sekä terveydenhuollon palveluihin.

Vanhuspalvelulaissa ei ole säädetty uusista lakisääteisistä palveluista. Keskeiset iäkkäiden henkilöiden käyttämät sosiaalipalvelut, kuten kotipalvelut, omaishoidon tuki, palveluasuminen ja laitoshoidon ovat edelleen määrärahasidonnaisia.

Kunnan järjestämät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä hyvinvointia edistävät palvelut (ks. 12 §) kuuluvat kunnan peruspalvelujen valtionosuuden piiriin. Vanhuspalvelulain 9 §:n mukaan kunnan on osoitettava voimavaroja sosiaali- ja terveyspalvelujen ja hyvinvointia edistävien palvelujen ohella myös muihin sellaisiin toimintoihin, jotka edistävät ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista. Ikääntyneen väestön hyvinvoinnin edistämisen kannalta on tärkeää, että kunnassa on tarjolla myös muita palveluja ja esimerkiksi erilaista viriketoimintaa kuten ohjattua liikuntaa sekä kerho- ja kulttuuritoimintaa. Ikääntyneeseen väestöön kuuluu yhä enemmän hyväkuntoisia ihmisiä, jotka haluavat osallistua esimerkiksi vapaaehtoistoimintaan. Edellä kuvatut toiminnot kohottavat ikääntyneen väestön elämän laatua ja saattavat osaltaan myöhentää heidän avun tarvettaan.

ASIAANTUNTEMUS (10 §)

Kunnassa tarvitaan monipuolista asiantuntemusta, jotta ikääntyneen väestön hyvinvointia edistävät palvelut sekä iäkkäille järjestettävät sosiaali- ja terveyspalvelut osataan suunnitella ja toteuttaa niin, että ne toimivat laadukkaasti ja vaikuttavasti. Vahva osaaminen on tärkeä edellytys myös sille, että iäkkäiden henkilöiden palvelujen tarve pystytään selvittämään kattavasti ja monipuolisesti, kuten vanhuspalvelulain 15 §:ssä edellytetään.

Kunnan käytettävissä tulee olla erityisasiantuntemusta ainakin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen, gerontologisen hoito- ja sosiaalityön, geriatrian, lääkeshoidon, ravitsemuksen, monialaisen kuntoutuksen sekä suun terveydenhuollon alalta.

Tarkoitus ei ole, että jokainen kunta palkkaa henkilöstöönsä kaikkia näitä osaamisalueita edustavia asiantuntijoita. Sen sijaan kunnan tulisi erilaisilla muillakin keinoilla hankkia mainittua asiantuntemusta käyttöönsä. Asiantuntemuksen turvaaminen edellyttää monissa tapauksissa yhteistyötä muiden kuntien tai kuntayhtymien kanssa. Kunnat voivat hankkia asiantuntemusta joko yksin tai yhdessä esimerkiksi yksityisiltä toimijoilta, kuten yrityksiltä ja alan järjestöiltä. Asiantuntija voi olla käytettävissä myös etäyhteyden välityksellä.

Kunnan palveluksessa olevan henkilöstön asiantuntemusta on tarpeen vahvistaa myös täydennyskoulutuksen avulla. Henkilöstön täydennyskoulutuksen järjestäminen on kunnan lakisääteinen velvollisuus sosiaalihuoltolain 53 §:n ja terveydenhuoltolain 5 §:n mukaan. Täydennyskoulutusta on tarpeen jatkossa kohdentaa niin, että kuntien henkilöstön osaaminen ehdotetussa pykälässä tarkoitetuilla osaamisalueilla vahvistuu.

Asiantuntemuksen lisääminen on tarkoitus alkaa lain voimaan tullessa, mutta sen on arvioitu painottuvan lain voimaantuloa seuraaviin vuosiin. Lain voimaantulosäännöksen mukaan asiantuntemus on oltava kunnan käytettävissä viimeistään vuoden 2015 alusta.

VANHUSNEUVOSTO (11 §)

Kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista on säädetty kuntalain 27 §:ssä. Valtuuston on pidettävä huolta siitä, että kunnan asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on edellytykset osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Vanhusneuvosto on kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamisväylä erityisesti ikääntyntä väestöä koskeissa asioissa.

Vanhusneuvostot tulevat vanhuspalvelulain myötä lakisääteisiksi. Kunnan on asetettava ikääntyneen väestön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi vanhusneuvosto ja huolehdittava sen toimintaedellytyksistä. Vanhusneuvosto on asetettava viimeistään 1.1.2014.

Vanhusneuvoston tehtävät

Vanhusneuvosto on otettava mukaan ikääntyneen väestön hyvinvointia koskevan suunnitelman valmisteluun sekä palvelujen riittävyyden ja laadun arviointiin. Lisäksi neuvostolle on muutoinkin annettava mahdollisuus vaikuttaa kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun ja seurantaan asioissa, joilla on merkitystä ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, osallisuuden, elinympäristön, asumisen, liikkumisen tai päivittäisistä toiminnoista suoriutumisen taikka ikääntyneen väestön tarvitsemien palvelujen kannalta.

Vanhusneuvoston asettaminen

Kunnat ja kuntayhtymät voivat sopia vanhusneuvoston järjestämismallin paikallisesti. Vanhusneuvosto voi olla kunnan oma tai useamman kunnan yhteinen. Kunta tai kunnat voivat perustaa yhdistetyn vanhus- ja vammaisneuvoston. Yhteistoiminta-alueen kuntayhtymä tai vastuukunta voi perustaa alueen kuntien yhteisen vanhusneuvoston, jossa ovat edustettuina alueen kunnat ja muut toimijat, taikka kuntayhtymän kukin jäsenkunta voi perustaa oman vanhusneuvoston. Jos kunnan sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämisestä vastaa yhteistoiminta-alue, vanhusneuvoston asettamisvelvollisuus kuuluu viime kädessä yhteistoiminta-alueen kuntayhtymälle tai vastuukunnalle.

Kunnat ovat jo ennen vanhuspalvelulain voimaantuloa perustaneet laajasti vanhusneuvostoja, jotka voivat edelleen jatkaa ja kehittää toimintaansa vanhusneuvostoja koskevat säännökset huomioon ottaen. Vanhusneuvostoina voivat toimia muunkin nimiset jo valmiina olevat yhteistyöelimet, mikäli niiden asettaminen, tehtävät ja osallistumismahdollisuudet vastaavat vanhuspalvelulain 11 §:ssä asetettuja vaatimuksia.

Vanhusneuvoston asema kunnassa

Kunnan toimielimiä ovat valtuuston lisäksi kunnanhallitus, lautakunnat, johtokunnat, niiden jaostot sekä toimikunnat (kuntalain 17 §). Kunnan luottamushenkilöitä ovat kunnan toimielimiin valitut jäsenet sekä muut kunnan luottamustoimiin valitut henkilöt (kuntalain 32 §). Vanhusneuvostot eivät ole kuntalaissa tarkoitettuja toimielimiä. Näin ollen vanhusneuvoston jäsenet eivät muodollisesti ole kunnan luottamushenkilöitä, vaikka heidän asemansa on lähes vastaava.

Vanhusneuvoston organisoinnista ja toimintatavoista ei ole erikseen säädetty, joten ne jäävät kunnan päätettäväksi. On suositeltavaa, että kunnanhallitus hyväksyy vanhusneuvostolle toimintasäännön, jossa vahvistetaan muun muassa vanhusneuvoston tarkoitus, lakisääteiset ja mahdolliset muut tehtävät, vanhusneuvoston asettava toimielin, jäsenten lukumäärä ja mitä tahoja jäsenet edustavat, neuvoston toimikausi, kokousten koollekutsuminen, puheenjohtajan valinta ja sihteerin tehtävien hoitaminen sekä toimintasuunnitelman laatiminen ja toimintakertomuksen antaminen.

Tasa-arvovaltuutettu on katsonut, että vanhus- tai vammaisneuvostot eivät ole luonteeltaan sellaisia kunnallisia suunnittelu- ja päätöksentekuelimiä, joita kiintiösäännöksessä tarkoitetaan. Tasa-arvovaltuutettu pitää kuitenkin tärkeänä sitä, että sekä naiset että miehet ovat varsinkin järjestöjensä edustajina mukana tämän tyyppisessä yhteistyössä. Tämän vuoksi kuntien pyytäessä ulkopuolisia tahoja nimeämään omat edustajansa olisi hyvä muistuttaa molempien sukupuolten tarpeellisuudesta.

Vanhusneuvoston toimintaedellytykset

Kunnan on vanhuspalvelulain mukaan huolehdittava vanhusneuvoston toimintaedellytyksistä. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kunta osoittaa toimitilat kokousten järjestämistä varten, huolehtii kokousten järjestämisestä ja niistä aiheutuneiden kustannusten maksamisesta. Vanhusneuvoston toimintaedellytyksiä vahvistaa myös se, että kunnan palveluksessa oleva henkilö toimii vanhusneuvoston sihteerinä.

Vanhusneuvoston jäsenten osallistuminen kunnan tai muiden tahojen järjestämään koulutukseen vahvistaa osaltaan neuvoston toimintaedellytyksiä. Kunnan tulee kulloinkin tehdä päätökset neuvoston jäsenten osallistumisesta koulutustilaisuuksiin ja mahdollisten koulutuksesta aiheutuvien kustannusten maksamisesta.

Kokouspalkkioiden maksaminen vanhusneuvoston jäsenille on perusteltua, joskin se on kunnan harkinnassa. Kokouspalkkioista voidaan päättää kunnanhallituksen asettamispäätöksessä tai toimintasäännössä taikka vaihtoehtoisesti määrätä luottamushenkilöiden palkkiosäännössä. Kunnanhallituksen asettamispäätöksessä voidaan myös todeta, että vanhusneuvoston jäsenten palkkioista ja muista korvauksista on soveltuvin osin voimassa, mitä palkkiosäännössä määrätään esim. lautakunnan jäsenten palkkiosta ja korvauksista.

Kunta osoittaa talousarviossa vanhusneuvoston toimintaan tarvittavat määrärahat. Erillinen määräraha talousarviossa jättevöittää vanhusneuvoston toimintaa.

HYVINVOINTIA EDISTÄVÄT PALVELUT (12 §)

Vanhuspalvelulain säätämisen yhteydessä kumottiin terveydenhuoltolain 20 §. Siinä säädettiin kunnan velvollisuudesta järjestää alueellaan asuville vanhuuseläkettä saaville henkilöille hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistäviä neuvontapalveluja. Lisäksi kunta on voinut järjestää iäkkäille asukkailleen terveyttä edistäviä terveystarkastuksia ja hyvinvointia edistäviä kotikäyntejä. Nyt vastaavat säännökset ovat vanhuspalvelulain 12 §:ssä sisällöltään laajennettuina ja velvoittavuudeltaan vahvennettuina.

Neuvontapalvelut

Vanhuspalvelulain 12 §:n mukaan kunnan on järjestettävä ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia neuvontapalveluja. Ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevia henkilöitä eli 63 vuotta täyttäneitä. Neuvontapalveluja voivat saada ikääntyneeseen väestöön kuuluvien lisäksi muutkin asiasta kiinnostuneet, kuten omaiset ja läheiset.

Muut hyvinvointia edistävät palvelut

Lisäksi kunnalla on velvollisuus järjestää hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia terveystarkastuksia, vastaanottoja tai kotikäyntejä. Ainakin joitakin näistä palveluista on tarjottava erityisesti niille ikääntyneille väestöryhmille, joiden elinoloihin tai elämäntilanteeseen arvioidaan liittyvän palvelujen tarvetta lisääviä riskitekijöitä. Riskiryhmiä ovat esimerkiksi ikääntyneet omaishoitajat, äskettäin puolisonsa tai muun läheisensä menettäneet, yksinäiset, sairaalasta kotiutuneet sekä muistisairaat.

Palvelujen sisältö ja toteuttamistavat

Kaikkiin hyvinvointia edistäviin palveluihin sisältyvät samat asiat kuin terveydenhuoltolain 20 §:n mukaisiin neuvontapalveluihin. Palvelujen sisältöä on täydennetty sosiaalihuollon aineksilla, jotka näkyvät kursivoituina seuraavassa luettelossa:

- 1) *hyvinvoinnin*, terveellisten elintapojen edistämiseen sekä sairauksien, tapaturmien ja *onnettomuuksien* ehkäisyyn tähtäävä ohjaus
- 2) ikääntyneen väestön terveyden ja toimintakyvyn heikkenemisestä aiheutuvien *sosiaalisten* ja terveydellisten ongelmien tunnistamisen ja niihin liittyvä varhainen tuki
- 3) *sosiaalihuoltoa ja muuta sosiaaliturvaa koskeva ohjaus*
- 4) sairaanhoitoa, *monialaista kuntoutusta* ja turvallista lääkehoitoa koskeva ohjaus
- 5) *ohjaus kunnassa tarjolla olevien hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista edistävien palvelujen käyttöön.*

Hyvinvointia edistävien palvelujen toteuttamistavat jäävät kuntien harkintaan. Palvelut on tarkoituksenmukaista järjestää lähipalveluina, jotta ne olisivat mahdollisimman helposti iäkkäiden kuntalaisten saatavilla. Palveluja voidaan antaa esimerkiksi mata-

lan kynnyksen toimipaikoissa, asiakkaiden luo liikkuvina palveluina ja niiden lisäksi myös puhelimitse tai verkkopalveluina. Iäkkäille on kuitenkin aina turvattava mahdollisuus saada myös henkilökohtaista neuvontaa.

Vanhuspalvelulain 12 §:ssä tarkoitetut neuvontapalvelut voidaan hyvin yhdistää kunnassa jo toimiviin neuvontapalveluihin, esimerkiksi yhteispalvelupisteiden palveluvalikoimaan.

IÄKKÄÄN HENKILÖN PALVELUNTARPEET JA NIIHIN VASTAAMINEN (3 LUKU)

Iäkkäällä henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jonka toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta (3 §). Toimintakyky ymmärretään laajasti: kyseessä voi olla fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky. Yleensä ihmisen toimintakyky heikkenee ja palvelujen tarve kasvaa merkittävästi noin 80–85 ikävuoden vaiheilla, mutta esimerkiksi etenevä muistisairaus voi aiheuttaa runsaiden palvelujen tarvetta huomattavasti varhaisemmassakin iässä.

Asiakasprosessin alkuvaiheessa joudutaan alustavasti arvioimaan, onko kyseessä vanhuspalvelulaissa tarkoitettu iäkäs henkilö. Silloin ei vielä välttämättä ole käytettävissä kattavaa tietoa asiakkaan toimintakyvyn heikkenemisestä ja sen syistä. Ensikäden arviossa on perusteltua tukeutua asiakkaan omaan ja hänen omaistensa tai läheistensä käsitykseen sekä työntekijän alustaviin havaintoihin asiakkaan toimintakyvystä.

Tulkinnassa on perusteltua suosia asiakasmyönteistä linjaa eikä rajanveto saa johtaa siihen, että asiakas jäisi perusteettomasti lain soveltamisalan ulkopuolelle. Esimerkiksi jos on tulkinnanvaraista, ovatko henkilön alentuneen toimintakyvyn syynä korkeasta iästä johtuvat vai muut tekijät, hänen palveluntarpeensa selvittäminen on perusteltua käynnistää vanhuspalvelulain mukaisesti.

PALVELUNTARPEISIIN VASTAAMISTA OHJAAVAT YLEISET PERIAATTEET (13 §)

Iäkkäille henkilöille järjestettävien palvelujen on oltava laadukkaita. Palvelujen laadukkuuden perusedellytyksiä ovat toimintayksikön riittävä henkilöstö, osaava johtaminen ja asianmukaiset toimitilat. Niistä säädetään lain 4 luvussa.

Asiakkaan kokeman laadun kannalta on tärkeää, että hän saa osakseen yksilöllistä kohtelua ja että hänen omat toivomuksensa vaikuttavat hänelle järjestettävien palvelujen toteuttamiseen. Näitä asioita painotetaan erityisesti palveluntarpeiden selvittämistä ja palvelujen suunnittelua koskeissa säännöksissä (15 ja 16 §).

Iäkkäälle henkilölle järjestettävien palvelujen on oltava hänen tarpeisiinsa nähden oikea-aikaisia ja riittäviä. Iäkkään henkilön tarpeita vastaava palvelukokonaisuus

määritellään palvelusuunnitelmassa (16 §). Palveluntarpeiden selvittäminen ja palvelusuunnitelma ovat sosiaalipalvelujen riittävyyden määrittelyn pohjana, kun kunnassa päätetään palvelujen myöntämisestä (ks. 18 §:n 3 momentti).

Palvelut on toteutettava niin, että ne tukevat iäkkään henkilön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta sekä ehkäisevät ennalta muuta palveluntarvetta. Erityisen tärkeää on ehkäistä pitkäaikaishoidon tarvetta.

Kaikkiin iäkkäille henkilöille järjestettäviin sosiaali- ja terveystalveluihin pitää sisältyä tarpeen mukaan ohjausta ja neuvontaa, joka on sisällöltään lain 12 §:n mukaista.

PITKÄAIKAISEN HOIDON JA HUOLENPIDON TOTEUTTAMISTA OHJAAVAT PERIAATTEET (14 §)

Kotiin annettavien palvelujen ensisijaisuus

Iäkkään henkilön pitkäaikainen hoito ja huolenpito toteutetaan ensisijaisesti hänen yksityiskotiinsa tai muuhun kodinomaiseen asuinpaikkaansa järjestettävillä sosiaali- ja terveystalveluilla. Yksityiskodilla tarkoitetaan esimerkiksi omistus-, asumisoikeus- tai vuokra-asuntoa, joka on ollut iäkkään henkilön käytössä ennen pitkäaikaishoidon tarpeen alkamista. Muu kodinomainen asuinpaikka voi olla esimerkiksi palveluasumisyksikkö tai perhehoitopaikka.

Ensisijainen pitkäaikaishoidon toteuttamistapa on esimerkiksi omaishoidon tuki, jos iäkkään lähipiiriin kuuluu omainen tai muu läheinen henkilö, joka on halukas ja kykenevä ryhtymään omaishoitajaksi. Myös perhehoito voi olla hyvä vaihtoehto. Muita mahdollisuuksia ovat esimerkiksi kotipalvelut tukipalveluineen, kotisairaanhoido, kotona toteutettava kuntoutus ja itsenäistä suoriutumista tukevat apuvälinepalvelut sekä näiden palvelujen erilaiset yhdistelmät. Palvelut sovitetaan sisällöltään ja määrältään vastaamaan iäkkään henkilön kulloisiakin palveluntarpeita.

Pitkäaikaista laitoshoidoa järjestetään vain poikkeustapauksissa. Siihen on oltava lääketieteelliset perusteet tai sen pitää olla muuten perusteltua iäkkään henkilön arvokkaan elämän ja turvallisen hoidon kannalta. Laitoshoidolla tarkoitetaan hoitoa terveyskeskuksen vuodeosastolla tai vanhainkodissa. Lääketieteellinen peruste pohjautuu lääkärin arvioon. Muu peruste, joka mahdollistaa poikkeamisen laitoshoidon rajoittamista koskevasta periaatteesta, voi olla esimerkiksi se, että iäkäs henkilö itse omasta vakaasta tahdostaan ja ilman ulkopuolista painostusta ilmaisee haluavansa päästä laitoshoitoon. Tämä hallituksen esitykseen kirjattu maininta ei tarkoita, että iäkkäällä henkilöllä on aina niin halutessaan oikeus laitoshoitoon. Hoidon ja huolenpidon toteuttamistapaan vaikuttaa iäkkään henkilön omien toivomusten ohella myös kunnan palvelurakenne: vanhainkotihoitoa ei voida edellyttää kunnassa, jossa vanhainkodit on korvattu tehostettua palveluasumista tarjoavilla yksiköillä.

Turvallinen, merkityksellinen ja arvokas elämä iäkkäälle henkilölle

Palvelut on toteutettava niin, että iäkäs henkilö voi kokea elämänsä turvallisesti, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi. Turvallisuus merkitsee ennen muuta sitä, että iäkäs henkilö tietää saavansa tarvitsemaansa välttämätöntä apua kohtuullisessa ajassa. Se merkitsee myös sitä, että hänen asuinoloissaan on otettu huomioon muun muassa paloturvallisuuden vaatimukset. Lisäksi se merkitsee luottamusta hoitojärjestelyn pysyvyyteen.

Iäkkään henkilön merkitykselliseen ja arvokkaaseen elämään kuuluu, että häntä kohdellaan kunnioittaen hänen aikuisuuttaan, yksilöllisyyttään ja intimitettiään. Arvokas elämä edellyttää muun muassa, että iäkästä henkilöä tuetaan mahdollisimman pitkään suoriutumaan päivittäisistä toimista, kuten henkilökohtaisen hygienian hoitamisesta, pukeutumisesta ja ruokailusta. Arvokkaaseen elämään kuuluu myös se, että iäkkäällä henkilöllä on mahdollisuus noudattaa normaalia päivärytmiä säännöllisine ruokailu-koineen, joiden välien ei pidä olla kohtuuttoman pitkiä. Iäkkäiden henkilöiden ruokailun toteuttamisessa on syytä ottaa huomioon Valtion ravitsemuskeskuksen laatimaa julkaisu Ravitsemussuosituksia iäkäntyneille (Valtion ravitsemuskeskus 2010).

Iäkkään henkilön on voitava ylläpitää sosiaalista vuorovaikutusta sekä osallistua mielekkääseen, hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistävään ja ylläpitävään toimintaan. Sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämiseen kuuluu mahdollisuus päästä seurustelemaan muiden ihmisten kanssa sekä pitää yhteyttä omaisiin ja ystäviin. Toisaalta hänellä tulisi myös olla mahdollisuus vetäytyä omiin oloihinsa niin halutessaan. Sosiaalista vuorovaikutusta ylläpitää ja hyvinvointia edistää muun muassa se, että iäkkäällä henkilöllä on mahdollisuus oman vakaumuksensa mukaiseen hengelliseen toimintaan osallistumiseen. Ulkoilulla ja liikunnalla on tunnetusti sekä henkistä että fyysistä hyvinvointia edistävä vaikutus. Niihin iäkkäällä henkilöllä tulisi myös olla mahdollisuus.

Puolisoiden yhdessä asuminen

Iäkkäille avio- ja avopuolisille on järjestettävä mahdollisuus asua yhdessä. Iäkkäät puolisot ovat monesti eläneet yhteisessä kodissaan vuosikymmeniä ja heidän keskinäinen kiintymyksensä on vuosien mittaan kasvanut hyvin vahvaksi. Tällaisessa tapauksessa heidän tulisi voida jatkaa yhteiselämää molempien niin halutessa myös sen jälkeen, kun toinen heistä tai kumpikin tarvitsee pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa muualla kuin aikaisemmassa kodissaan.

Hoitojärjestelyn pysyvyys

Pitkäaikaisen hoidon ja huolenpidon toteuttamista ohjaaviin periaatteisiin kuuluu myös se, että kunnan on turvattava iäkkään henkilön pitkäaikaisen hoitojärjestelyn pysyvyys, jollei järjestelyä ole aiheellista muuttaa iäkkään henkilön toivomuksen tai hänen palvelutarpeittensa muutoksen johdosta taikka muusta erityisen painavasta ja perustellusta syystä.

Hoitojärjestelyn pysyvyys tarkoittaa lähinnä asiakaan hoitomuodon tai hoitopaikan pysyvyyttä. Kun iäkäs henkilö on muuttanut omasta kodistaan esimerkiksi tehostetun palveluasumisen yksikköön, hänen on voitava elää siellä tarvitsematta pelätä tutun elinympäristön ja siihen liittyvien ihmissuhteiden menettämistä. Kotiutuminen uuteen ympäristöön ja tottuminen uusiin ihmisiin on erityisen haasteellista muistisairaille henkilöille. Hoitojärjestelyä voidaan kuitenkin muuttaa, jos iäkäs henkilö itse sitä toivoo tai jos se on tarpeen hänen palveluntarpeidensa muutoksen johdosta. Näin voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun iäkkään henkilön toimintakyky on heikentynyt niin, ettei hänen hoitoaan voida jatkaa turvallisesti hänen yksityiskodissaan. Hoitojärjestelyä voidaan muuttaa muustakin erityisen painavasta syystä. Hoitopaikan vaihtaminen perusteltua esimerkiksi, jos iäkkään henkilön laadukasta hoitoa ei enää voida turvata siinä yksikössä, jossa hän asuu.

Perustelujen mukaan kilpailuttaminen ei sellaisenaan muodostaisi erityistä syytä, jonka perusteella hoidon pysyvyydestä voitaisiin poiketa, vaan asiaa tulisi tarkastella asiakkaan kokonaistilanteen kannalta. Pitkäaikaisen hoitojärjestelyn pysyvyyden periaate on näin ollen otettava huomioon kunnan hankintastrategiassa ja hankintojen toteuttamisessa. Voidaan toimia esimerkiksi niin, että kilpailutetaan ainoastaan uusille asiakkaille hankittavat asumispalvelut. On myös mahdollista, että kilpailutetaan palveluntuottaja kunnan hallinnassa oleviin asumispalveluyksikön tiloihin, jolloin asukkaat eivät joudu vaihtamaan asuinpaikkaansa. Myös palveluseteliä käytettäessä palveluntuottajan vaihtuminen on lähtökohtaisesti riippuvainen asiakkaan omasta halusta.

Myös hankintojen yhteydessä voi syntyä tilanteita, joissa on olemassa vanhuspalvelulain tarkoittama erityisen painava ja perusteltu syy poiketa pitkäaikaisen hoitojärjestelyn pysyvyyden periaatteesta.

Julkisista hankinnoista annetun lain (348/2007) 67 §:ssä säädetään suorahankinnan edellytyksistä. Sosiaali- ja terveyspalvelujen hankinnoissa voidaan suorahankintaa käyttää myös yksittäisessä tapauksessa, jos tarjouskilpailun järjestäminen, neuvottelumenettelyn käyttö tai palvelun tarjoajan vaihtaminen olisi ilmeisen kohtuutonta tai erityisen epätarkoituksenmukaista asiakkaan kannalta merkittävän hoito- tai asiakassuhteen turvaamiseksi. Aihetta on käsitelty laajemmin Kuntaliiton oppaassa Palveluasumisen järjestäminen ja kilpailuttaminen (2012).

PALVELUNTARPEIDEN SELVITTÄMINEN (15 §)

Tarpeet selvitetään kokonaisvaltaisesti ja yhteistyössä

Iäkkään henkilön sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä muiden hänen hyvinvointiaan, terveyttään toimintakykyään ja itsenäistä suoriutumistaan tukevien palvelujen tarve on selvitettävä kokonaisvaltaisesti. Selvittäminen tehdään yhteistyössä iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaisensa tai läheisensä kanssa.

Selvittämisestä vastaa työntekijä, jolla on laaja-alaista asiantuntemusta sekä tarkoitukseen sopiva ammatillinen kelpoisuus. Selvityksen tekijän on toimittava yhteistyössä muiden asiantuntijoiden kanssa. Asiakkaan tarpeiden mukaan määräytyy se, millaista asiantuntemusta yksittäistapauksessa tarvitaan.

Missä tilanteissa selvittämisvelvollisuus syntyy?

Palvelutarpeiden selvittäminen voi tulla ajankohtaiseksi usealla tavalla. Selvitys on tehtävä, jos iäkäs henkilö on hakeutunut sosiaalipalvelujen tarpeen arviointiin. Sosiaalihuoltolain 40 a §:n mukaan jokaisella on oikeus kiireellisessä tapauksessa päästä sosiaalipalvelujen tarpeen arviointiin viipymättä. Ei-kiireellisessä tapauksessa kunta on velvollinen järjestämään 75 vuotta täyttäneelle pääsyn sosiaalipalvelujen arviointiin viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun hän taikka hänen laillinen edustajansa, omaisensa tai läheisensä on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnan viranomaiseen palvelujen saamiseksi.

Selvitys on tehtävä myös silloin, kun iäkäs henkilö on tehnyt hakemuksen saadakseen sosiaalipalveluja toimintakykynsä tukemiseksi tai suoriutuakseen tavanomaisista elämäntoiminnoista. Hakemus voi olla joko suullinen tai kirjallinen (ks. 18 §).

Viitteitä iäkkään henkilön palvelujen tarpeesta voidaan saada myös hyvinvointia edistävien palvelujen yhteydessä. Palvelujen tarve on selvitettävä, jos yhdessä iäkkään henkilön kanssa arvioitu, että hän tarvitsee säännöllisesti apua toimintakykynsä tukemiseksi tai suoriutuakseen tavanomaisista elämäntoiminnoista.

Eräiden viranomaistahojen palveluksessa olevilla henkilöillä sekä terveydenhuollon ammattihenkilöillä on lain 25 §:n mukaan velvollisuus ilmoittaa havaitsemastaan iäkkään henkilön palvelun tarpeesta sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle. Muutkin kuin siihen velvolliset voivat tehdä ilmoituksen. Jos ilmoitus on tehty, viranomaisella on velvollisuus ottaa selvää siitä, onko palvelun tarve olemassa. Tämä edellyttää, että sosiaalihuollon työntekijä ottaa yhteyttä iäkkääseen henkilöön, jota ilmoitus koskee, sekä tarvittaessa hänen omaisiinsa tai läheisiinsä. Perusteellisempi palvelujen tarpeen selvittäminen on käynnistettävä, jos iäkäs henkilö itse taikka hänen omaisensa tai läheisensä pitää sitä tarpeellisenä. Kun iäkäs henkilö kotiutuu terveydenhuollon laitoshoidosta, terveydenhuollon ammattihenkilön on tehtävä ilmoitus sosiaalihuollon viranomaiselle hyvissä ajoin, jotta iäkäs henkilö saa tarvitsemansa palvelut heti kotiutumisen jälkeen. Ilmoituksen johdosta on aloitettava palvelujen tarpeen selvittäminen.

Palvelujen tarve on selvitettävä myös silloin, kun iäkäs henkilö on jo säännöllisten palvelujen piirissä ja hänen olosuhteissaan tapahtuu olennaisia muutoksia. Muutokset voivat ilmetä hänen toimintakyvyssään tai ulkoisissa olosuhteissaan.

Selvittämisen ajoitus

Palvelutarpeiden selvittäminen on aloitettava viipymättä. Se tarkoittaa, että selvittäminen aloitetaan tapauksen kiireellisyydestä riippuen välittömästi tai muutaman päivän sisällä siitä, kun selvittämisestä vastaava yksikkö on edellä kuvatuin tavoin saanut tiedon asiasta. Selvittäminen on saatettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä.

Palveluntarpeet määräytyvät iäkkään henkilön toimintakyvyn mukaan

Iäkkään henkilön toimintakyky arvioidaan monipuolisesti ja luotettavia arviointivälineitä käyttäen. Toimintakyvyn arvioimiseksi on olemassa mittaristoja ja välineitä, joita on tarkoitus edelleen kehittää yhteistyössä muun muassa Suomen Kuntaliiton sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Toimintakykyä arvioitaessa huomio tulee kiinnittää iäkkään henkilön olemassa oleviin voimavaroihin ja siihen, mistä jokapäiväisen elämän toiminnoista hän pystyy suoriutumaan itsenäisesti ja missä hän tarvitsee ulkopuolista apua. Monipuolinen arviointi tarkoittaa, että siinä otetaan huomioon henkilön fyysisen toimintakyvyn lisäksi myös hänen kognitiivinen, psyykkinen ja sosiaalinen toimintakykynsä. Näitä arvioidaan muun muassa suhteessa hänen elinympäristönsä esteettömyyteen, asumisen turvallisuuteen ja lähipalvelujen saatavuuteen.

PALVELUSUUNNITELMA (16 §)

Palveluntarpeiden selvittämisen jälkeen suunnitellaan, millaisilla palveluilla tarpeisiin aiotaan vastata.

Kunnalla on velvollisuus huolehtia, että iäkkäälle henkilölle laaditaan asiakaslain 7 §:ssä tarkoitettu suunnitelma, jota kutsutaan selvyiden vuoksi palvelusuunnitelmaksi. Iäkkään henkilön palveluntarpeiden kokonaisvaltainen selvittäminen ja siihen perustuva suunnittelu painottuvat enemmän sosiaalihuollon kuin terveydenhuollon alueelle, vaikkakin ne edellyttävät useimmiten hyvää yhteistyötä näitä alueita edustavien asiantuntijoiden kesken. Tarvittaessa iäkkäälle henkilölle laaditaan myös potilaslaissa tarkoitettu suunnitelma mieluiten yhdistettynä asiakaslaissa tarkoitettuun suunnitelmaan. Suunnitelma olisi tehtävä ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun iäkkään henkilön palveluntarpeet on selvitetty.

Suunnitelmassa on määriteltävä yhdessä iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaistensa, läheistensä tai edunvalvojansa kanssa, millainen palvelukokonaisuus vastaisi parhaiten hänen tarpeitaan. Suunnitelmaa laadittaessa tulee ottaa huomioon 13 §:ssä tarkoitettujen palveluntarpeisiin vastaamista ohjaavat yleiset periaatteet. Jos iäkäs henkilö tarvitsee pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa, huomioon on otettava lisäksi niihin vastaamista ohjaavat periaatteet, joista säädetään 14 §:ssä.

Palvelukokonaisuuteen voi kuulua erilaisina yhdistelminä esimerkiksi omaishoidon tukea, perhehoitoa, kotipalvelua tukipalveluihin, kotisairaanhoidon, kuntoutusta, apuvälinepalveluja ja palveluasumista. Siihen voi kuulua myös laitoshoidon, jos sen toteuttamiselle lain 14 §:ssä säädetyt edellytykset täyttyvät. Iäkäs henkilö voi tarvita myös sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluja kuten vammaispalveluja, kehitysvammahuollon palveluja sekä päihde- ja mielenterveyspalveluja. Vaihtoehtoisia palvelukokonaisuuden muodostamiseksi on neuvoteltava iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaistensa, läheistensä tai edunvalvojansa kanssa. Iäkkään henkilön näkemykset on kirjattava suunnitelmaan.

Iäkkään henkilön toimintakyky ja siitä johtuvat palveluntarpeet vaihtelevat ja useimmiten lisääntyvät iän myötä. Suunnitelma on tarkistettava ilman aiheetonta viivytystä aina silloin, kun iäkkään henkilön toimintakyvyssä tapahtuu hänen palvelutarpeeseensa vaikuttavia olennaisia muutoksia. Tällaisia muutoksia voi ilmetä esimerkiksi muistisairauden etenemisen myötä tai kun iäkäs henkilö palaa kotiinsa leikkaushoidon ja sen jälkeen terveydenhuollon toimintayksikössä saamansa lääkinnällisen kuntoutuksen jälkeen.

VASTUUTYÖNTEKIJÄ (17 §)

Missä tapauksissa vastuutyöntekijä nimetään?

Iäkkäälle henkilölle on nimettävä vastuutyöntekijä, jos hänen arvioidaan tarvitsevan apua palvelujen toteuttamiseen ja yhteensovittamiseen liittyvissä asioissa. Vastuutyöntekijä on tarkoitettu nimettäväksi erityisesti silloin, kun iäkäs henkilö tarvitsee runsaasti erilaisia palveluja ja kun hänen toimintakykynsä on alentunut merkittävästi eikä hänellä ole lähipiirissään häntä auttavia henkilöitä. Vastuutyöntekijä voi olla tarpeen esimerkiksi muistisairaalle iäkkäälle henkilölle, joka asuu kotiin tuotavien palvelujen avulla yksin. Sen sijaan esimerkiksi tehostetun palveluasumisen yksikössä iäkkäällä henkilöllä on usein tukenaan omahoitaja ja muuta henkilöstöä, eikä erillistä vastuutyöntekijää silloin välttämättä tarvita. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan vastuutyöntekijä voi olla tarpeen myös silloin, kun iäkästä hoidetaan omaishoidon tuella.

Vastuutyöntekijän tehtävät

Vastuutyöntekijän tehtävänä on seurata yhdessä iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä tai edunvalvojan kanssa, miten palvelusuunnitelma toteutuu. Hänen on myös seurattava yhdessä iäkkään henkilön kanssa tämän palvelutarpeiden muutoksia. Vastuutyöntekijän on oltava tarvittaessa yhteydessä sosiaalihuollon viranomaisiin sekä muihin tahoihin, jotta hänen asiakkaansa saisi tarvitsemansa avun ja tuen. Hänen on myös neuvottava ja autettava iäkästä henkilöä palvelujen ja etuuksien saantiin liittyvissä asioissa.

Vastuutyöntekijän kelpoisuus

Vastuutyöntekijän tehtävät edellyttävät sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmiin ja ikääntymiseen liittyvää asiantuntemusta. Siksi vastuutyöntekijällä on oltava iäkkään henkilön palvelukokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukainen sosiaali- tai terveydenhuollon ammatillinen kelpoisuus.

PÄÄTÖS SOSIAALIPALVELUJEN MYÖNTÄMISESTÄ JA OIKEUS PALVELUIHIN (18 §)

Hakemus sosiaalipalvelujen saamiseksi

Kunnan järjestämät sosiaalipalvelut perustuvat aina hallintopäätökseen, jonka viranomaisen tekee hakemuksen johdosta. Vanhuspalvelulain 18 §:n mukaan hakemus voidaan tehdä kirjallisesti tai suullisesti. Viranomaisen on neuvottava iäkästä henkilöä palveluja koskevan hakemuksen tekemisessä (hallintolain 8 §).

Jos hakemus tehdään suullisesti, viranomaisella on velvollisuus kirjata ne tiedot, jotka tarvitaan asian ratkaisemista varten (hallintolain 42 §). Asia tulee vireille, kun kirjallinen hakemus on saapunut viranomaiselle tai kun viranomaisen on kirjannut suullisen hakemuksen tiedot. On tärkeää varmistaa, että sekä viranomaisella että iäkkäällä henkilöllä on yhteinen näkemys siitä, onko tarkoituksena panna vireille sosiaalipalveluja koskeva suullinen hakemus vai onko kyseessä pelkkä neuvonta, joka ei johda asian vireille tuloon.

Päätös kiireellisistä sosiaalipalveluista

Iäkkään henkilön kiireellisesti tarvitsemista sosiaalipalveluista on tehtävä päätös ja palvelut on järjestettävä viipymättä. Tämän tulee tapahtua siten, ettei iäkkään henkilön oikeus välttämättömään huolenpitoon vaarannu. Tarvittaessa välttämätön huolenpito tulee turvata tilapäisjärjestelyin. Tapauksen kiireellisyydestä riippuen tilanne saattaa edellyttää palvelun järjestämistä välittömästi tai muutaman päivän sisällä.

Kiireellisestä palvelujen tarpeesta on kyse esimerkiksi silloin kun aiemmin itsenäisesti suoriutuneen iäkkään henkilön kunta äkillisesti heikkenee niin, ettei hän enää selviydy ilman apua. Kiireellisiä palveluja voidaan tarvita myös, jos iäkästä henkilö hoitanut omaishoitaja sairastuu tai menehtyy yllättäen ja hoidettava jää ilman tarvitsemaansa hoitoa.

Kiireellisessä tapauksessa ei välttämättä ehditä selvittää palvelujen tarvetta niin perusteellisesti kuin 15 §:ssä säädetään eikä palvelusuunnitelmaa ehkä voida tehdä 16 §:n mukaisesti. Nämä tehtävät tulisi hoitaa mahdollisimman pian sen jälkeen, kun kiireelliset palvelut on saatu järjestetyksi.

Päätös muista kuin kiireellisistä sosiaalipalveluista

Muiden kuin kiireellisten sosiaalipalvelujen myöntämisestä on tehtävä päätös ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun asiaa koskeva kirjallinen tai suullinen hakemus on jätetty. Useimmissa tapauksissa ennen asian ratkaisua iäkkään henkilön palveluntarpeet on selvitetty ja palvelusuunnitelma tehty. Päätös on tehtävä sen jälkeen kun asian ratkaisemiseksi tarpeelliset tiedot ja selvitykset on saatu.

Päätöstä tehtäessä on otettava huomioon ne periaatteet, joista säädetään lain 13 ja 14 §:ssä. Sosiaalipalvelujen riittävyys perustana on pidettävä lain 15 §:ssä tarkoitettua palveluntarpeiden selvittämistä sekä palvelusuunnitelmaa, jos se on tehty. Jos

päätöksenteossa joudutaan erityisen painavasta syystä poikkeamaan siitä, mitä esimerkiksi palvelusuunnitelmassa on todettu palvelujen riittävyyden osalta, poikkeamisen syy on perusteltua kirjata päätökseen.

Iäkkäällä henkilöllä on oikeus saada *hänelle myönnetty* muut kuin kiireelliset sosiaalipalvelut ilman aiheutonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluttua päätöksen teosta. Esimerkiksi yksilöityä palveluasumispaikkaa koskeva myönteinen päätös on toteutettava enintään kolmen kuukauden kuluessa päätöksen tekemisestä.

Sosiaalihuoltolain perusteella myönnettävät sosiaalipalvelut kuuluvat kunnan yleisen järjestämisvelvollisuuden piiriin. Niiden järjestäminen on riippuvainen kunnassa taroitukseen varatuista määrärahoista. Vanhuspalvelulain 5 § velvoittaa kunnan suunnittelemaan toimenpiteensä muun muassa iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja omaishoidon järjestämiseksi. Lain 9 § puolestaan velvoittaa osoittamaan riittävät voimavarat suunnitelman toteuttamiseksi. Siitä huolimatta edelleenkin on mahdollista, että palvelua koskeva hakemus voidaan joutua hylkäämään resursseihin liittyvästä syystä, vaikka palvelutarpeeseen liittyvät edellytykset sinällään täyttyisivät. Tällöin iäkkään henkilön palvelujen tarve on viranomaisen tiedossa ja siihen on vastattava niin pian kuin mahdollista. Tässäkin tapauksessa asia tulee muodollisesti uudelleen vireille suullisella tai kirjallisella hakemuksella. Asiakasta on syytä neuvoa tekemään hakemus heti, kun palvelun myöntäminen säädetyssä määräajassa tulee mahdolliseksi.

PALVELUJEN LAADUN VARMISTAMINEN (4 LUKU)

Säännökset palvelujen laadun varmistamisesta koskevat *toimintayksiköjä*, joissa tuotetaan sosiaali- ja terveyspalveluja pääasiassa iäkkäille henkilöille (3 §). Toimintayksikkö voi olla julkisen tai yksityisen palveluntuottajan ylläpitämä. Toimintayksikön muodostama toiminnallinen kokonaisuus tarkoittaa sekä palveluntuottajan tiloissa annettavia palveluja (esim. asumispalveluja ja laitoshoidtoa) että asiakkaan kotiin tuotavia palveluja (esim. kotipalveluja ja kotisairaanhoidtoa).

PALVELUJEN LAATU (19 §)

Iäkkäälle henkilölle tarjottavien sosiaali- ja terveyspalvelujen on oltava laadukkaita ja niiden on turvattava hänelle hyvä hoito ja huolenpito. Laadukkaiden ja hyvän hoidon turvaavien palvelujen keskeiset elementit ovat toimintayksikön riittävä ja ammattitaitoinen henkilöstö (ks. 20 §) osaava johtaminen (ks. 21 §) sekä asianmukaiset toimitilat (ks. 22 §).

HENKILÖSTÖ (20 §)

Toimintayksikön henkilöstöä koskeva perussäännös koskee sekä ympärivuorokautista hoitoa tarjoavia että muita toimintayksiköjä, kuten kotipalvelua ja kotisairaanhoidtoa.

Kaikissa niissä on oltava henkilöstö, jonka vastaa määrältään, koulutukseltaan ja tehtävärakenteeltaan toimintayksikön palveluja saavien iäkkäiden henkilöiden lukumäärää ja palvelun tarvetta ja joka turvaa heille laadukkaat palvelut. Jos toimintayksikön tiloissa hoidetaan ympärivuorokautista hoitoa ja huolenpitoa tarvitsevia iäkkäitä henkilöitä, siellä on oltava riittävästi hoitohenkilöstöä kaikkina vuorokauden aikoina.

Henkilöstön mitoitusta on vuodesta 2001 ohjattu laatusuosituksilla. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan henkilöstön vähimmäismitoitus ei voi olla alle suositusten mukaisen 0,5 tason. Uudistetut suositukset henkilöstön määrästä ja rakenteesta sisältävät sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuun Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (STM 2013:x)

Hyväksyessään vanhuspalvelulain eduskunta edellytti, että hallitus arvioi henkilöstömitoituksen toteutumisen vanhuspalvelulaissa tarkoitettulla tavalla vuoden 2014 aikana. Eduskunta edellytti lisäksi, että hallitus antaa esityksen lain täsmentämisestä, jos ympärivuorokautisessa hoidossa ei ole saavutettu suositusten mukaista henkilöstömitoitusta (vähintään 0,5).

JOHTAMINEN (21 §)

Toimintayksikössä on oltava palveluista vastaava johtaja. Johtaja vastaa siitä, että asiakastyössä noudatetaan hyvän palvelun yleisiä periaatteita (13 §), pitkäaikaishoidon periaatteita (14 §) ja palvelujen laatuvaatimuksia koskevia periaatteita (19 §). Lisäksi johtaja vastaa siitä, että palvelut täyttävät muutkin niille asetetut vaatimukset. Hyvän johtamisen keskeisiä tunnusmerkkejä ovat, että se tukee

- laadukasta asiakaslähtöisten palvelujen kokonaisuutta,
- kuntouttavan työotteen edistämistä,
- eri viranomaisten ja ammattiryhmien yhteistyötä sekä
- toimintatapojen kehittämistä.

Kuntouttavan työotteen käyttö tarkoittaa, että asiakkaita kannustetaan ja tuetaan käyttämään jäljellä olevia omia voimavarojaan arjen askareissa.

TOIMITILAT (22 §)

Suuri osa iäkkäistä henkilöistä tarvitsee ainakin jossakin elämänsä vaiheessa palveluja, jotka järjestetään hänen yksityiskotinsa ulkopuolella. Erityisesti pitkäaikaishoidossa on tärkeää, että iäkäs henkilö voi elää viihtyisässä ympäristössä.

Palvelun tuottajalla on velvollisuus huolehtia siitä, että iäkkäiden henkilöiden käytössä olevat palveluntuottajan toimitilat ovat riittävät, turvalliset, esteettömät, kodikkaat sekä muutenkin olosuhteiltaan sopivat heidän tarpeisiinsa nähden.

OMAAVALVONTA (23 §)

Palveluista vastaavan johtajan on huolehdittava, että toimintayksikössä järjestetään omavalvonta palvelujen laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi.

Omavalvontaa varten on laadittava omavalvontasuunnitelma, joka on pidettävä julkisesti nähtävänä (esim. toimintayksikön ilmoitustaululla ja kotisivuilla).

Suunnitelman toteutumista on seurattava ja palveluja kehitettävä palautteen pohjalta, jota kerätään säännöllisesti asiakkailta, heidän omaisiltaan ja läheisiltään sekä toimintayksikön henkilöstöltä. Siten turvataan asiakkaiden ja henkilöstön mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujen laadun arviointiin ja kehittämiseen.

Omavalvontaa on toteutettava vanhuspalvelulain mukaan 1.1.2015 lukien. Sitä ennen sosiaali- ja terveydenhuollon lupa- ja valvontavirasto antaa määräykset omavalvontasuunnitelman sisällöstä, laatimisesta ja seurannasta.

VIRANOMAISVALVONTA (24 §)

Vanhuspalvelulaissa viitataan sosiaali- ja terveyden huollon valvontaa koskeviin yleisiin säännöksiin, jotka antavat valvontaviranomaisille varsin tehokkaat välineet puuttua palveluissa havaitsemiinsa epäkohtiin.

Sosiaalihuoltolain 55–57 § koskee kunnan tai kuntayhtymän järjestämän sosiaalihuollon valvontaa. Kansanterveyslain 42–45 §:ssä säädetään vastaavasti kunnan tai kuntayhtymän järjestämän terveydenhuollon valvonnasta. Valvontaan kuuluu, että Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolla ja aluehallintovirastolla on oikeus tehdä tarkastuksia palvelujen toteuttamiseen käytettävissä tiloissa. Tarvittaessa ne saavat poliisilta virka-apua tarkastuksen suorittamiseen.

Jos toiminnan järjestämisessä tai toteuttamisessa havaitaan asiakas- tai potilasturvallisuutta vaarantavia puutteita tai muita epäkohtia tai toiminta on muuten lainvastaista, valvontaviranomainen voi antaa määräyksen puutteen korjaamisesta tai epäkohdan poistamisesta määräajassa. Määräyksen tehosteeksi voidaan asettaa uhkasakko. Toiminta voidaan myös määrätä keskeytettäväksi taikka toimintayksikön, sen osan tai laitteen käyttö voidaan kieltää. Toiminta voidaan määrätä välittömästi keskeytettäväksi, jos asiakas- tai potilasturvallisuus sitä edellyttää. Samasta syystä toimintayksikön, sen osan tai laitteen käyttö voidaan kieltää välittömästi.

Jos kunta on menetellyt virheellisesti tai jättänyt velvollisuutensa täyttämättä, valvontaviranomainen voi antaa huomautuksen vastaisen varalle tai kiinnittää valvottavan huomiota toiminnan asianmukaiseen järjestämiseen ja hyvän hallintotavan noudattamiseen.

Vastaavanlaiset säännökset sisältyvät yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 4 lukuun ja yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain 4–5 lukuun. Yksityisten palvelujen valvonnan yhteydessä on lisäksi mahdollista peruuttaa palvelujen tuottamista koskeva lupa. Luvattomasti yksityistä terveydenhuoltoa harjoittanut henkilö voidaan myös tuomita rangaistukseen.

ERINÄISET SÄÄNNÖKSET (5 LUKU)

ILMOITTAMINEN IÄKKÄÄN HENKILÖN PALVELUNTARPEESTA (25 §)

Vanhuspalvelulain mukaan kunnalla on aikaisempaa suurempi vastuu huolehtia, että iäkkäät saavat tarvitsemansa sosiaali- ja terveyspalvelut. Kunnan on muun muassa aktiivisesti tarjottava hyvinvointia edistäviä palveluja erityisesti niille iäkkäille henkilöille, joiden elinoloihin arvioidaan liittyvän palvelujen tarvetta lisääviä riskitekijöitä (12 §). Siitä huolimatta iäkkään henkilön palvelujen tarve ei aina tule sen viranomaisen tietoon, jonka tehtävänä on huolehtia palveluntarpeeseen vastaamisesta. Näin voi käydä esimerkiksi, jos iäkkäällä henkilöllä ei ole omaisia tai läheisiä, jotka voisivat pitää silmällä hänen tilannettaan.

Vanhuspalvelulaki velvoittaa seuraavat tahot tekemään ilmoituksen havaitsemastaan iäkkään henkilön palveluntarpeesta:

- terveydenhuollon ammattihenkilöt
- kunnan sosiaalitoimen palveluksessa olevat
- alueen pelastustoimen palveluksessa olevat
- hätäkeskuksen palveluksessa olevat
- poliisin palveluksessa olevat.

Heidän on ilmoitettava kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle, jos he ovat tehtävässään saaneet tiedon iäkkästä henkilöstä, joka on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan. Ilmoitus on tehtävä viipymättä. Salassapitosäännökset eivät ole esteenä velvollisuuden täyttämiseksi.

Ilmoitusvelvollisuuden tarkoituksena on varmistaa, että iäkäs henkilö saa tarvitsemansa huolenpidon silloinkin, kun hän ei itse osaa tai ymmärrä sitä pyytää. Vaikka iäkäs henkilö olisi jo esimerkiksi kotipalvelun tai asumispalvelun piirissä, hänen saamansa palvelut saattavat olla liian niukkoja tai muuten sopimattomia hänen tarpeisiinsa nähden. Sellaisessakin tapauksessa ilmoitus voi olla tarpeellinen.

Jos iäkäs henkilö on kotiutumassa terveydenhuollon laitoshoidosta, terveydenhuollon toimintayksikön työntekijällä on velvollisuus ilmoittaa asiasta sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle, jotta iäkäs henkilö saa riittävät, turvalliset ja kuntoutumistaan edistävät palvelut kotiutuksen jälkeen. Ilmoitus on tehtävä hyvissä ajoin ennen kotiuttamista.

Muutkin kuin edellä mainitut tahot voivat tehdä ilmoituksen havaitsemastaan iäkkään henkilön avun tarpeesta heitä mahdollisesti sitovien salassapitovelvoitteiden estämättä.

Kun ilmoitus on saapunut kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle, tämän on huolehdittava, että iäkkään henkilön palveluntarpeen selvittäminen käynnistetään viipymättä (15 §).

ODOTUSAIKOJEN JULKAISEMINEN (26 §)

Vanhuspalvelulain mukaan kunnan on julkaistava ainakin puolivuositain tiedot siitä, missä ajassa iäkäs henkilö voi saada hakemansa sosiaalipalvelut. Tiedot on julkaistava sellaisia menetelmiä käyttäen, että iäkkäällä henkilöllä on tosiasiallinen mahdollisuus tietojen saamiseen.

Odotusajalla tarkoitetaan sitä keskimääräistä aikaa, joka on kulunut hakemuksen jättämisestä siihen kun iäkäs henkilö on tosiasiallisesti saanut hakemansa palvelut. Odotusaikoja seurataan palvelukohtaisesti.

Perustelujen mukaan odotusajat tulisi julkaista useampaa eri tiedotuskanavaa käyttäen, jotta tieto saavuttaa mahdollisimman hyvin kaikki ne, jotka sitä tarvitsevat. Näitä tiedotuskanavia valittaessa on otettava huomioon iäkkäiden henkilöiden tosiasiallinen mahdollisuus tietojen saamiseen.

SUUNNITTELU JA RAHOITUS (27 §)

Iäkkäille järjestettävät sosiaali- ja terveyspalvelut kuuluvat sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain (733/1992) sekä kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain (1704/2009) piiriin sosiaalihuoltolain ja terveydenhuoltolain nojalla. Vanhuspalvelulaissa viitataan ensiksi mainittuihin säädöksiin sen varmistamiseksi, että lain kunnille asettamat velvoitteet tulevat samojen säännösten alaisiksi ja kuuluvat siten kuntien valtionosuustehtäviin.

Kuntien ja valtion välisestä kustannusten jaosta säädetään kuntien peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 55 §:ssä. Sen mukaan valtionosuus on 54,3 prosenttia niistä kustannuksista, joita kunnille arvioidaan aiheutuvan vanhuspalvelulain mukaisista kuntien uusista ja laajenevista tehtävistä.

Vuonna 2013 kuntien kustannusten arvioidaan lisääntyvän yhteensä 50,2 miljoonalla eurolla, josta valtion osuus on 27,3 miljoonaa euroa. Vuonna 2014 kuntien kustannusten lisäys on kaksinkertainen vuoden 2013 tasoon nähden eli 100,4 miljoonaa euroa, josta valtionosuus on 54,5 miljoonaa euroa. Kuntien kustannusten arvioidaan lisääntyvän vuositasolla yhteensä 151 miljoonalla eurolla vuonna 2015, kun laki on kokonaisuudessaan sovellettavana. Valtionosuus näistä kustannuksista on 82 miljoonaa euroa.

VOIMAANTULO (28 §)

Lain edellyttämät muutokset 1.7.2013 lukien

Kunnat

- Terveystenhuoltolain 20 § iäkkäiden neuvontapalveluista on korvattu vanhuspalvelulain 12 §:llä, jossa säädetään hyvinvointia edistävistä palveluista. Nykyisten neuvontapalvelujen sisältöä on vahvistettava sosiaalihuollollisilla aineksilla. Lisäksi kunnilla on uuden säännöksen mukaan velvollisuus oma-aloitteisesti tarjota

hyvinvointia edistäviä terveystarkastuksia, vastaanottoja tai kotikäyntejä erityisesti niille ikääntyneeseen väestöön kuuluville, joiden elinoloihin tai elämäntilanteeseen arvioidaan liittyvän riskitekijöitä.

- Lain 13 §:n mukaisia yleisiä periaatteita on ryhdyttävä noudattamaan järjestettävässä sosiaali- ja terveyspalveluja iäkkäille henkilöille. Palvelujen on oltava laadukkaita sekä iäkkään henkilön tarpeisiin nähden oikea-aikaisia ja riittäviä. Kuntoutumista edistäviin ja kotiin annettaviin palveluihin on kiinnitettävä erityistä huomiota.
- Lain 14 §:n mukaisia pitkäaikaishoidon toteuttamista koskevia periaatteita on ryhdyttävä noudattamaan. Hoito ja huolenpito toteutetaan ensisijaisesti kotiin järjestettävillä palveluilla. Laitoshoidon järjestetään vain lääketieteellisin perustein tai jos se on perusteltua iäkkään henkilön arvokkaan elämän ja turvallisen hoidon kannalta. Iäkkäillä puolisoilla pitää olla mahdollisuus asua yhdessä. Pitkäaikaishoidon pysyvyys on turvattava.
- Iäkkään henkilön palveluntarpeet on selvitettävä 15 §:n mukaisesti. Kunnalla on velvollisuus käynnistää selvittäminen viipymättä niissä tilanteissa, jotka mainitaan pykälän 2 momentissa.
- Palvelusuunnitelmat on laadittava 16 §:n mukaisesti. Suunnitelmaan on kirjattava iäkkään henkilön tarpeita vastaava palvelukokonaisuus. Iäkkään henkilön näkemykset on kirjattava suunnitelmaan.
- Iäkkään henkilön sosiaalipalveluja koskevat päätökset on tehtävä 18 §:n mukaisesti. Hakemus palvelujen saamiseksi voidaan tehdä myös suullisesti. Kiireellisessä tapauksessa palvelut on järjestettävä viipymättä ja muussa tapauksessa viimeistään kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun palvelu on päätetty myöntää.
- Kunnan on varauduttava julkaisemaan ainakin puolivuositain tiedot odotusajoista sosiaalihuollon palveluihin (26 §).

Palvelujen tuottajat (kunnat ja yksityiset)

- Pitkäaikaishoidon tuottavassa toimintayksikössä on noudatettava 14 §:n 2 momentissa säädettyjä periaatteita: iäkkäälle henkilölle turvallinen, merkityksellinen ja arvokas elämä sekä mahdollisuus sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja toimintakykyä edistävään toimintaan (kuntouttava työote).
- Palvelujen oltava laadukkaita ja turvattava iäkkäälle hyvä hoito ja huolenpito (19 §).
- Toimintayksikössä on oltava 20 §:n mukainen henkilöstö, jonka määrä, koulutus ja tehtävä rakenne vastaavat iäkkäiden asiakkaiden palvelun tarvetta.
- Toimintayksikön johtamisen on toteutettava 21 §:n mukaisesti. Johtamisen on mm. tuettava kuntouttavan työotteen edistämistä, yhteistyötä ja toimintatapojen kehittämistä.
- Toimintayksikön toimitiloja on kehitettävä niin, että ne täyttävät lain 22 §:ssä säädetty vaatimukset.

Muut toimijat

- Velvollisuus ilmoittaa kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle iäkkään henkilön havaitusta palveluntarpeesta on terveydenhuollon ammattihenkilöillä sekä kunnan sosiaalitoimen, alueen pelastustoimen, hätäkeskuksen ja poliisin palveluksessa olevalla (25 § 1 mom.)
- Lisäksi terveydenhuollon ammattihenkilön on aina hyvissä ajoin ilmoitettava sosiaalihuollon viranomaiselle, kun iäkäs henkilö on kotiutumassa terveydenhuollon toimintayksiköstä.

Lain edellyttämät muutokset 1.1.2014 lukien

- Kunnan on valtuustokausittain laadittava suunnitelma toimenpiteistään ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemiseksi sekä iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja omaishoidon järjestämiseksi ja kehittämiseksi (5 §).
- Suunnitelman toteuttamiseksi on osoitettava riittävät voimavarat (9 §).
- Kunnan on arvioitava palvelujen riittävyyttä ja laatua vuosittain (6 §).
- Kunnan on asetettava vanhusneuvosto sekä turvattava sen toimintaedellytykset ja vaikuttamismahdollisuudet (11 §).

Lain edellyttämät muutokset 1.1.2015 lukien

- Kunnan on huolehdittava, että sen käytettävissä on riittävästi monipuolista asiantuntemusta (10 §).
- Vastuutyöntekijä on nimettävä iäkkäälle henkilölle, joka tarvitsee apua palvelujen toteuttamiseen ja yhteensovittamiseen liittyvissä asioissa (17 §).
- Omavalvontaa on toteutettava lain 23 §:n mukaisesti kaikissa toimintayksiköissä, joissa tuotetaan sosiaali- tai terveystalvveluja pääasiassa iäkkäille henkilöille. Omavalvontaa varten on laadittava omavalvontasuunnitelma. Valvira valmistelee omavalvontasuunnitelmaa koskevat tarkemmat määräykset hyvissä ajoin ennen vuotta 2015.